

**Kubát, Michal: Demokracie v Polsku – Politický systém
Polské republiky (1989-2005). Praha: Sociologické
nakladatelství (SLON), 2005, 181 stran,
ISBN: 80-86429-46-6.**

Petr Hušek¹

Podnětem tohoto úvodu k recenzi je snaha o popsání matice perspektivy náhledu na politické pole problematiky současné Polské republiky. Tento strohý vstup snad poslouží ke korekci optiky přístupu na měřítko přínosné k plodné analýze. Nejedná se pouze o úhel pohledu, který se může samozřejmě různit ze subjektivních hledisek výchozího bodu, ale spíše o správný výběr a uchopení prostoru, ze kterého tento úhel pohledu vychází. Možnou námitkou je, že tento teoretický předpoklad je všeobecným a jeho aproximace na otázky Polska je bezpředmětná. Podstatnost lpění na této zásadě, lze dokázat na mnoha analýzách společenskovedních prací o zkoumaném předmětu, vyznačujících se protikladnými, ne však nesprávnými závěry vycházejícími ze stejných premis.

Na mnoha případech lze dokázat, že Polsko se proměňuje jenom na povrchu. Vyznačuje se „specifičností“. Specifičností ve smyslu jedinečnosti, která je artikulována majoritou polských politiků a samotnými Poláky v Polsku i v zahraničí a opomíjena nebo vnímána z různých pohledů zahraničními pozorovateli. V tomto všeobecně převažujícím pojetí je možné připodobnit svrchované Polsko ke „korábu, jenž putuje na své mesiášské pouti v nebezpečných vodách, vstříc sobě samému“. Samostatný a nezávislý Polský stát (*Rzeczpospolita*) jako nezastupitelný nositel „polských hodnot“, jazyka, tradice, kultury a specifické historie je tedy jak cílem tak vlastním instrumentem. Jeho existence je úzce spjata s naplněním sebe sama (vlastním poselstvím), naplňuje sebe sama, aby Polsko bylo tím, čím je. Polsko je jiným a právě ve své jinakosti „sebe si přivlastňujícím“ subjektem, vyčleňujícím se oproti ostatním subjektům. Z této cesty „sebedefinování“ je obtížná jakákoliv „sebekorekce“ této definice, jelikož by se jednalo o popření vlastního subjektu. Zdroje sebereflexe jsou značně omezené, neboť impulsy vycházející z vnějšku subjektu jsou převážně odmítnuty na základě předchozího sebedefinování přinejmenším jako

¹ Petr Hušek je studentem magisterského programu na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Poštovní adresa: Katedra politologie, FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: husek@mail.muni.cz.

mimoběžné nebo přijaty jako nevyhnutelná implementace „cizího“. Impulzy k sebereflexi vycházející z vnitřku Polska mohou vést k mírné korekci částí sebedefinice pouze tehdy, pokud jeden z významnějších prvků sebedefinice překoná ten momentálně slabší. Druhou možností je to, že snaha z vnitřku je odsunuta na okraj, označena za nevlastní a jako nehodná artikulace (tzv. „anti-polská“) zavrhnuta. Všechna zmíněná schémata se promítají v polském politickém systému v dennodenním politickém i společenském životě a pozorný čtenář je zpozoruje i v recenzované publikaci.

Knihy Michala Kubáta je rozčleněna do dvanácti kapitol a dle slov autora popisuje jeden z „nejzajímavějších politických systémů ve středovýchodní Evropě“. V první kapitole je popsán stručně přechod Polska k demokracii, tedy k IV. polské republice (nastolení V. polské republiky bylo předvolebním heslem nynějšího prezidenta Lecha Kaczyńskiego, které zatím naplněno není). Perioda autoritativního období je připomenuta zběžně několika milníky. Pád autoritativního režimu, jeho příčiny a průběh jsou spíše pouze načrtnuty. Výrazný prostor je věnován fenoménu „kulatého stolu“, který byl symbolem či zpředmětněním přechodu k demokracii. Autor rozlišuje dva typy „kulatých stolů“ nebo-li možných přechodů k demokracii. První vzejde ze situace, ve které státní aparát a opoziční síly mají stejný potenciál k uchvácení moci, ale namísto otevřené konfrontace se rozhodnou vyjednávat. Druhý typ přechodu probíhá ve chvíli, kdy státní moc je slabá, ale opozice volí formu vyjednávání před samostatným převzetím moci. Polský přechod je možno, z různých úhlů pohledu, zařadit jak do prvního, tak do druhého typu v závislosti na tom, kterým podmínkám a jaké prezentaci reality přikládáme větší význam (např. zda státní moc byla odhodlána použít silové prostředky). Popisovaná typologie není důsledná co do škály kategorií, ale ani jako pomůcka k exaktnějšímu určení typu polského přechodu. Těmito neduhy trpí většina ideálně typických kategorií teorií tranzice (např. Schmitter a Karlová, Stepan, Przeworski), jsou však mnohem propracovanější a v politické teorii ustálenější a jejich použití v daném případě by bylo nesporným přínosem.

K určitému podkreslení průběhu tranzice je vyčerpávajícím způsobem využito výzkumů CBOS (Centrum pro výzkum veřejného mínění) a OBOP (Středisko výzkumu veřejného mínění), blízkých danému tématu (např. přijetí přechodu polskou společností, tzv. index optimismu uvnitř PZPR, vztah polské společnosti k demokracii atd.). Dalším signifikantním doplněním reálií přechodu jsou jejich socio-ekonomické aspekty. Už od 80. let ekonomicky churavé Polsko očekávalo od tranzice ekonomický růst, který měly nastartovat Balcerowiczovy reformy. Aplikace ambiciózních reforem byla pohromou pro mnoho Poláků, došlo k novému rozvrstvení společnosti, sociální rozdíly se drasticky prohloubily (25 % lidí žije pod hranicí chudoby (!) str.

32). Ekonomická transformace nejenže změnila sociální rozvrstvení a charakter polské společnosti, ale také ovlivnila její politické chování a preference, její důsledky jsou očividné v Polsku dodnes.

V následující druhé kapitole Kubát popisuje ústavní proměny politického režimu od roku 1989 až k nové ústavě z roku 1997. Ústavní vývoj je popsán s připomenutím důležitých změn předchozího období (před rokem 1989) i v konotacích politického rozložení moci po volbách 1991 i 1993, jež nakonec vedlo k referendu a přijetí ústavy. Polská ústava, schválena 17. října 1997, je poznamenána svou snahou „uspokojit všechny a na nikoho nezapomenout“ (str. 41) a z toho vyplývajících nedostatků. Na základě mocenských vztahů a jejich vzájemných procedurálních interakcí vyplývajících z ústavy i politické praxe je charakterizován typ politického režimu jako „parlamentně-kabinetní blížící se tzv. režimu kancléřskému v Německu“ (str. 45).

Třetí kapitola: „Nejvyšší státní orgány – jejich struktura a působení“ se věnuje jak legislativní tak exekutivní složce polského politického systému. Prezident, Vláda, Parlament (Sejm i Senát) jsou přiblíženy na základě jejich pravomocí, formálního i reálného postavení v systému, a to jak v rámci vzájemných vztahů, tak i ve vztazích k dalším relevantním institucím. Nechybí ani zhodnocení působení jednotlivých aktérů či personálně-politického složení daných institucí, od roku 1989 do března 2005, mající vliv na etablování té či oné instituce. Jako zpětná vazba napomáhající k relativnímu objasnění role, úspěšnosti či neúspěšnosti exekutivního/legislativního orgánu jsou použity výzkumy veřejného mínění provedeny CBOS.

Stejnou strukturou se vyznačuje pátá (Ústavní soudnictví a systém soudů) i šestá kapitola (Regionální samospráva a její reformy). Popis kompetencí, institucionálního zakotvení a shrnutí historického vývoje problematiky s důrazem na období po roce 1989, doplňuje reflexe provázanosti s politickou scénou a reflexe hodnocení obyvatelstvem na základě výzkumů veřejného mínění. Vážným nedostatkem způsobeným zřejmě tiskovou chybou v recenzovaném výtisku byla neúplná mapa „Základního regionálního členění Polska“ (str. 82) a zcela chybějící mapa „Vojvodství v letech 1975-1998“ (str. 83).

Kapitola sedm prezentuje polský stranický systém a politické strany. Přestože kniha je převážně oproštěna od teoretických citací, tato kapitola je výjimkou. Autor aplikuje teorii *cleavages* – štěpících linií Rokkana a Lipseta na polský stranický systém (str. 93, 96-98) a upozorňuje na debatu: zda v letech 1991-1993 se v Polsku vyskytoval „umírněný“ nebo „extrémní multipartismus“ dle Giovanni Sartoriho (str. 107-108). Po upozornění na existenci tohoto sporu Kubát zaujímá své stanovisko: Přiklání se k názoru, že nelze hovořit přímo o „extrémním multipartismu“, ale spíše o umírněném, i když toto označení „nepovažuje za zcela přesné“. Tento

závěr je podložen nevelkou ideologickou vzdáleností stran a nepřítomností relevantní antisystémové strany. Sám Sartori však uvádí Polsko v témže období jako klasický typ extrémního pluralismu s ideologicky příliš si vzdálenými stranami (Sartori 2001: 70-71)². Kubát upozorňuje, že ideologickou vzdálenost nenajdeme ve štěpící linii demokracie x návrat k autokratismu, ale naopak lze vyzorovat převládající dostředivou tendenci mezistranické rivality. Přesto teorii o „umírněnosti“ polského stranického systému sám vzápětí vyvrací poukazem na jeho proměnlivost a nestálost vládních koalic, která skončila předčasnými volbami v roce 1993.

Pro rychlou orientaci a představu o polském stranickém spektru a umístění jednotlivých stran v něm výborně poslouží již výše zmíněné aplikace teorie *cleavages*. Užití „typicky polských“ os: „církev/stát“, „pro EU/proti EU“, „dekomunizace ano/dekomunizace ne“ je zcela oprávněné a mnohem výstižněji akcentuje specifickou polskou stranickou scénu. Může být samozřejmě předmětem diskuze, zda některou ze stran na určité ose nepřesunout o kousek směrem k jedné či druhé limitě osy, což však může záviset na ideologickém prvku, politické praxi nebo programovém prohlášení stran, k nimž různý pozorovatel přistupuje z mírně odlišného hlediska. Předestřené nuance by však neměly zásadně ovlivnit zasazení stran do grafů v této kapitole, jenž autor provedl. Čtenář by měl brát v úvahu, že toto rozdělení bylo provedeno ještě před parlamentními a prezidentskými volbami 2005, ve kterých došlo k potvrzení uvedené profilace stran, ale i např. u PiS (Právo a spravedlnost) k většímu přesunu na ose „populismus ano/populismus ne“ směrem k „populismu ano“. Přehlednutelným nedopatřením je pouze prohození Sebeobraný a Unie práce na socioekonomické ose při porovnání grafů č. 1a a č. 1b (str. 96). V této kapitole se projevuje, že autor je velmi dobře seznámen s reáliemi polských politických stran i stranickou kulturou, když i přes institucionální proměnlivost je schopen připomenout jejich „personální a ideologicko programovou stálost“ a výstižně určit jejich charakter, neboť „připomínají (spíše) firmy, které sice mění vývěsní štít, ale jinak obchodují se stejným zbožím.“ (str. 111)

Osmá kapitola (Volební systémy a jejich reformy) popisuje tři volební reformy do Sejmu, volební systém pro volby senátní, prezidentské, samosprávné a do Evropského parlamentu. Jedním z ne zcela jasných faktů je rozpětí volebních obvodů po volební reformě v roce 2001, v textu na str. 114 je správně uvedeno, že jejich velikost se pohybuje od 7 do 19 mandátů, ale v tabulce na str. 117 se uvádí 7-13 mandátů. Volebním reformám do Sejmu věnuje autor stěžejní místo. Podrobně rozebírá a objasňuje jejich důvody a výsledky, ke kterým vedly. V podmínkách

² Sartori, G. (2001): *Srovnávací ústavní inženýrství*, Praha, SLON.

polského politického prostředí a tří volebních reforem uvnitř proporčního volebního systému může být případ polského volebního inženýrství přínosem ke studiu volebních systémů.

Doplněním osmé a sedmé kapitoly je kapitola „Voliči a jejich volební chování“ obsahující analýzu volební účasti a volebního chování, politických preferencí sociálních skupin k politickým stranám, která je podepřena statistickými daty. Za povšimnutí stojí zmínka o specifickém vnímání „levicovosti“ kontra „pravicovosti“ u polských voličů, kteréžto je založeno více na ideologické bázi (vztah k náboženství, nacionalismu, interrupcím, vyrovnání se s komunismem apod.) než na socioekonomických faktorech (str. 132-133). Toto poněkud odlišné vnímání levo-pravého spektra musíme brát v úvahu, pokud bychom se snažili porovnat autorem v této kapitole zpracovanou volební geografii s výsledky voleb ze září 2005. V nich levice byla výrazně eliminována a voliči levicových regionů se spíše přikláněli k PO (Obyvatelská platforma), tedy nikoliv ke straně levicové, ale pouze více „liberální“ (více nalevo od nejsilnějšího konkurenta) než konzervativní PiS.

Jedenáctá kapitola pojednává o dalších aspektech politického systému. Jedním z nich jsou nevládní organizace a zájmové skupiny. Mezi zájmovými skupinami vynikají svou politickou rolí a vlivem v polském politickém systému hlavně odborové organizace, které sehrály důležitou roli v protikomunistickém hnutí a aktivně se účastnily politického stranického dění v prvních pěti letech po roce 1989 (např. NSZS „S“ – Nezávislý samosprávný odborový svaz „Solidarita“) (str. 155). Pro úplnost je třeba uvést, že i Sebeobrana má svůj původ ve stejnojmenném radikálním rolnickém odborovém svazu (str. 103).

Významné postavení zaujímá v Polsku církev, jejíž roli v politickém systému Kubát neopomíjí. Důležitým je fakt, že katolická církev není monolitickou strukturou a uvnitř ní existuje více rozmanitých názorových proudů. Nesčetněkrát citované a nejvíce konzervativní kruhy kolem Radia Maryja jsou sice nejvíce slyšet, přesto se jedná o hlas víceméně marginální. Ačkoliv je tato rozhlasová stanice, vedená Tadeuszem Rydzykem, podle Kubáta „významným faktorem ovlivňujícím volební chování“ (str. 146) (kolem 3 mil. posluchačů), v závěru pasáže věnované tomuto tématu hodnotí „vliv katolické církve na každodenní chování společnosti jako omezený a v případě politického chování přímo minimální“ (str. 147). O opaku může svědčit konflikt církve označovaný v Polsku jako „Toruň versus Legiewniki“. Zarážející je, že tento termín pronesl sám krakovský kardinál Dziwisz, bývalý blízký spolupracovník Jana Pavla II. na semináři v Legiewniky pořádaný PO v únoru 2006. Kardinál jako zastávce „liberálního (krakovského) proudu“ (striktně následující politiku Vatikánu) v polské katolické církvi obvinil „Toruňský proud“ (kolem Radio

Maryja) z přílišného vměšování se do politiky a neskrývané podpory PiS. Samotný prezident Lech Kaczyński se netají návštěvami Toruně a politickými konzultacemi s Rydzykem.

Závěrečná kapitola s názvem „Politický systém Polska a Evropská unie“ je především v první části zaměřením nad budoucím postavením Polska v Evropské unii a kooperaci unijních s vnitrostátními polskými orgány. Druhá část obsahuje komentáře k výzkumům veřejného mínění ohledně postojů Poláků k Evropské unii. Pozoruhodným je zde opět jisté polské specifikum „oproti ostatním novým členům EU se 33 % respondentů domnívá, že přínosem Polska Evropské unii bude jeho vklad v podobě morálních hodnot, tradic a religiozity.“ (str. 161)

Kniha obsahuje ještě dvě neuvedené kapitoly. První z nich je v pořadí desátá kapitola „Referendum“, ve které je popsána procedura jak regionálního, tak celostátního referenda s jejich krátkou historií. Poslední neuvedenou kapitolou je čtvrtá kapitola s názvem „Lidská a občanská práva a jejich ochrana, státní kontrola, veřejné finance“ obsahující popis kompetencí Mluvčího občanských práv (ombudsmana), Nejvyššího kontrolního úřadu a Státní rady pro rozhlas a televizi, to vše klasicky doplněno průzkumy veřejného mínění k uvedené instituci. Podkapitola o lidských a občanských právech přináší přehled o způsobu legislativního zakotvení lidských a občanských práv, ale neobsahuje již žádnou další analýzu o reálném fungování tohoto prvku politického systému v polském státě, která by byla určitě zajímavou vzhledem k neustále probíhajícím vyhrcovaným diskuzím v Polsku (interrupce, demonstrace na podporu homosexuálů apod.).

Ústředním názvem publikace je *Demokracie v Polsku* s podtitulem *Politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Opěrným bodem recenzované knihy je centrální politický systém s primárním zaměřením na ústavně právní a institucionální stránku, ale zčásti i na oblasti vstupu a výstupu. Demokracie v Polsku není čistě politicko-systémovou publikací klasického typu. Autor se snaží zakomponovat do textu hodnotící soudy o polské demokracii, jejichž častější výskyt lze pozorovat většinou v úvodech a závěrech kapitol, často v návaznosti na komentáře k výzkumům veřejného mínění. Tato jakási „palba bez přípravy“ nevyzní sice vždy naprázdno, občas je i jistým a navíc trefným zpestřením, ale cenným podkladem k dalším výzkumům není. Publikace je ovšem i přesto jako celek nesporným přínosem pro všechny, kdo se zajímají o Polský politický systém nebo i pro ty, kdož chtějí nalézt přehledně uspořádané informace na dílčí témata obsažená v této knize.